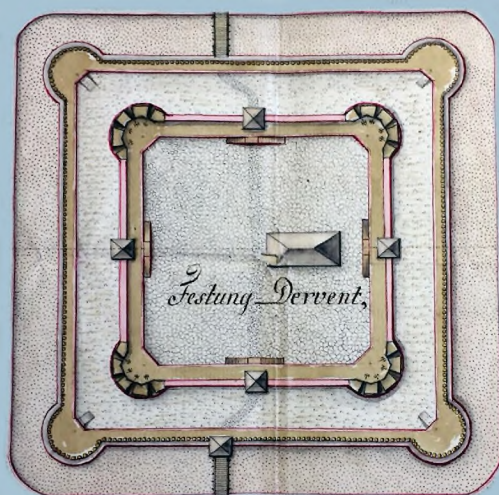

Violeta
KOVAČEVIĆ

ZAPISI

O VREMENU
I LJUDIMA

DERVENTSKOG

KRAJA

CIP – Katalofizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Violeta Kovačević
Zapisi o vremenu i ljudima – Derventa

ISBN: ISBN 978-9926-8780-1-6
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu
Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH
pod ID brojem 55252230

CRKVENO-PROSVJETNA AUTONOMIJA SRBA – Carskim rješenjem od 13. avgusta 1906. Srpsko-pravoslavnoj mitropoliji odobreno je samostalno uređenje crkvene uprave i vjersko-prosvjetna autonomija u BiH.⁷⁴⁵ Ova uredba donesena je uz odobrenje Carigradske patrijaršije. Dogovoreno je da rad Srpsko-pravoslavne mitropolije finansira Austro-Ugarska Monarhija, uz određeni novčani iznos koji bi se godišnje uplaćivao Carigradskoj patrijaršiji. Pravo na postavljanje mitropolita imao je austrijski car u dogovoru sa Carigradskim patrijarhom.

Imenovanje novog banjalučko-bihačkog mitropolita Vasilija Popovića održano je 1908. u Budimpešti u prisustvu Stefana Burijana, Zemaljskog poglavara BiH. Pri izboru novih organa mitropolije, za članove prosvjetnog savjeta izabran je Pero Bošković iz Dervente i Sava Dujaković iz Detlaka, dok se paroh Kosta Popović vodio kao zamjenik nekog od redovnih članova eparhijskog crkvenog suda.⁷⁴⁶ Najzad, 1913. godine, u periodu kada je predsjednik Srpsko-pravoslavne crkvene opštine bio trgovac Pero Bošković, u detlovačkoj parohiji je sagrađena crkva posvećena Sv. Iliji.

MUSLIMANSKA NARODNA ORGANIZACIJA – Nakon odlaska Ali Fehmi ef. Džabića, vođe pokreta za vjersko-prosvjetnu i političku autonomiju BiH od Austro-Ugarske, 1902. u Tursku, vlasti su mu zabranile povratak, dok je ostale učesnike pokreta progonila i kažnjavala, misleći da će tako osujetiti njihovu borbu za autonomijom. Kada ni nakon žalbi Pokreta poznatog kao Džabićev pokret, upućenih samom caru Franji Josipu I i njegovog odgovora da iz pritužbi ne vidi ništa zašto bi trebalo da reaguje, u hotelu „Žuta kuća” u Slavonskom Brodu je 3. decembra 1906. održan sastanak pripadnika Pokreta. Sastanku su uglavnom prisustvovali imućniji muslimani iz BiH. Tada je osnovana prva građanska politička stranka *Muslimanska narodna organizacija*, formiran Egzekutivni odbor, a za predsjednika izabran Alibeg Firdus⁷⁴⁷. U Derventi, kao i u ostalim mjestima širom BiH, formirani su Milletski (nacionalni) odbori. Milletski odbor u Derventi činili su Miralem-beg Begović, kao predsjednik odbora i članovi Uzeir-beg Alibegović i Ferhad-beg Porobić.

JEVREJI U DERVENTI – „Dani prolaze kao sjenka,
a sjećanje ostaje do groba”⁷⁴⁸

Poznato je da su se Jevreji, nakon progona iz Španije od strane katoličke inkvizicije, u Bosnu i Hercegovinu počeli doseljavati u 16. vijeku. Njihovim izgonom postali su poznatiji pod imenom Sefardi, što na hebrejskom jeziku znači Zapadna zemlja, ali su u BiH uglavnom dolazili iz Španije. Osmansko carstvo je bilo blagonaklono prema Jevrejima kada je bilo u pitanju ispoljavanje svoje vjere i tradicije ali im je bilo zabranjeno posjedovati oružje i kupovati poljoprivredno zemljište. Ove dvije zabrane im *nisu teško pale* jer su inače bili vrsni trgovci i

⁷⁴⁵ *Bosanski glasnik* za 1917.

⁷⁴⁶ *Bošnjak* – Kalendar za 1910., XXVIII/1909.; *Bošnjak* – Kalendar za 1911., XXIX/1910.

⁷⁴⁷ Ulica u Gornjoj mahali kasnije će dobiti ime Alibega Firdusa. Pod ovim nazivom vodila se sve do Drugog svjetskog rata.

⁷⁴⁸ *Poslovice i izreke sefardskih Jevreja BiH*. Beograd, 1976.

dobre zanatlije Provođenjem reformi u Bosni i Hercegovini postepeno se uvodila jednakost u svim segmentima života stanovnika pa tako i Jevreja. Imali su potpunu imovinsku i ličnu zaštitu kao i svi stanovnici Dervente. Živeći izmiješani sa ostalim gradskim stanovništvom, njihove komšije su ih branile od nasrtaja pojedinaca koji su im željeli počinuti štetu u bilo kom obliku. Ni oni sami nisu željeli da odskakuju od sredine u kojoj su živjeli prihvatajući običaje i jezik domicilnog stanovništva.

Adolf Strausz iz Beča je nakon dugog putovanja po Bosni i Hercegovini, proveo dugo vremena u Derventi. Posjetio je jednog trgovca Jevreja, koji je pripadao ortodoksnoj jevrejskoj zajednici, vrlo prepoznatljiv po tradicionalnoj odjeći i fizuri. Bio je siguran da bi od njega mogao pozajmiti knjigu da prekрати dosadu. Zatekao ga je u njegovom prilično primitivno namještenom malom dućanu kako prekrivenih nogu sjedi na podu. „*Bio je predivan, poštovan starac sa dugom, snježno-bijelom bradom, i, kao što često vidimo u slučaju poljskih Judeja, dvije duge, bijele suze, savršeno pokrivaјуći njegove sljepoočnice*” i s neizbježnim dugačkim čibukom u ustima. Kada mu se Adolf obratio na jevrejskom jeziku „*dva okrugla oka bljesnula su ispod njegovih sivih obrva*”. Dok mu je objašnjavao da je došao sa molbom da ga Jevrej pozove kući da mu posudi knjigu „*starac se nije ni pomaknuo*”. Adolf nije mogao objasniti njegovu šutnju i osmijeh. Jevrej ukloni čibuk, nasmiješi mu se i reče: „*Ovo je moj stan, ja sam mudar čovjek, ali ne i učenjak, moj sine; nemam knjige*”, a onda ga opomenuo da s njim može pričati samo španski i hrvatski.⁷⁴⁹ U to vrijeme je bilo dućana koji su iza radnog dijela imali još jedan mali prostor koji je služio kao magacin ili su trgovci i zanatlije u tom prostoru stanovali.

Ulaskom i upravljanjem Austro-Ugarske Monarhije u BiH sa ostalim doseljenicima pristizao je veliki broj bogatih Jevreja Aškenaza, koji su dobili naziv po Noahovom sinu Aškenazu iz Starog zavjeta. Iako su bili iste vjere, trebalo je izvjesno vrijeme da se zbliže. Napuštanjem zemalja u kojima su živjeli, uglavnom u srednjoj i sjevernoj Evropi, Jevreji Aškenazi govorili su jidiš jezikom koji je mješavina hebrejskog i njemačkog pa su ih zvali Nijemci, a Sefardi „ladino” ili „žudeo espanjol” jezikom koji je mješavina hebrejskog, arapskog i španjolskog jezika. Aškenazi su, za razliku od Sefarda, imali drugačiji pogled na svijet, posebno kada je u pitanju bilo obrazovanje i poslovna aktivnost. Školovani u Evropi sa titulama ljekara, advokata, ekonomista, pravnika vrlo brzo dobijaju visoke položaje ili se bave samostalnom djelatnošću. Aškenazi su, prvo kao snabdjevači austrougarskih vojnih jedinica, a potom kao vješti trgovački putnici, postali predstavnici mnogih trgovačkih preduzetnika. U Derventi kupuju jeftino građevinsko zemljište, grade kuće, za ono vrijeme moderne stambene kuće, otvaraju trgovačke i zanatske radnje, a naposljetku postaju i osnivači industrijskih preduzeća, doprinoseći privrednom razvitku Dervente.

Na internet stranici www.geni.com gospodin Emil Eskenazy Lewinger unio je podatke po imenima i prezimenima i rodbinskim odnosima Jevrejskih porodica. Tragajući za najstarijim doseljenim porodicama Jevreja u Derventu, nalazimo podatke da je izvjesni Pesah David imao četvoricu sinova: Josefa, Juda Leona, Davida i Levija. Za prvu trojicu sinova procijenjeno je da su rođeni između 1816. i 1820., s nepoznatim mjestom rođenja. Pesah David sa svojom kćerkom Florom i Juda Leon Pesah sa

⁷⁴⁹ Adolf Strausz: *Bosnien Land un Leute – Historisch-ethnographisch-geographische schilderung. (Bosna Zemlja i ljudi – Istorijsko-etnografsko-geografski opis)* Wien, 1882., str. 271.

suprugom Sultanom i sinom Levijem, živjeli su u Bosanskom Brodu. Pesah Levi bi po tim podacima bio najmlađi brat koji se 1850. godine rodio u Derventi.

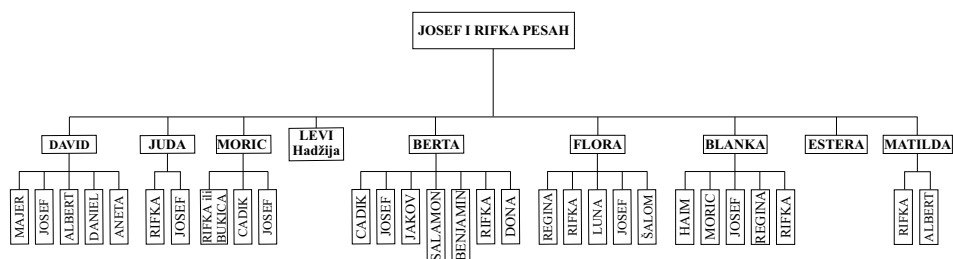
Josef Pesah sa suprugom Rifkom imao je četiri sina: Davida rođenog 1872. u Bos. Brodu, Judu rođenog 1880. u Derventi, Levija zvanog „Hadžija” rođenog 1882. i Morica rođenog 1883. u Bos. Brodu; te pet kćerki: Blanku, Esteru, Bertu, Matildu i Floru rođenu 1885. u Bos. Brodu. Josefov i Rifkin sin Moric-Mošo, trgovac kožom i kožnom galanterijom, oženio je Đentilu (kćerku Zadik Levija, rođenu 1888.) iz Travnika s kojom je imao troje djece Bukicu (rođenu 1913.), Sadu (Cadika) i Josefa (rođenog 1919)⁷⁵⁰. Po porodičnom stablu kojeg je izradio Josefin i Rifkin unuk Moika Pesah Pesah Moric i Đentila su zaista imali troje djece s tim što je umjesto imena Bukica navedeno ime Rifka iako istorijski podaci⁷⁵¹ navode Bukicu.

Levi Pesah zvan „Hadžija”
(Izvor: poklon Moika Pesah)

Đentila Pesah-Levi u Travniku
(Izvor: Poklon Moika Pesah)

Porodično stablo (Izradio Moika Pesah)

Levi Pesah je ostao da živi u Derventi. Oženio se Ernom sa kojom je imao 6 sinova i 4 kćerke.

⁷⁵⁰ Dr Josef Konforti, *Travnički Jevreji*. Sarajevo, 1976., str. 83. – Brat Pesah Đentile bio je dr Salomon Moni Levi, nosilac Partizanske spomenice 1941., sin Sado sa činom majora učesnik NOB-a, a kćerka Bukica (zajedno sa svojim mužem dr Samuelom Baruhom) poginula je na Sutjesci 1943. godine. Sin Josef, po povratku iz zarobljeništva, oženio je Tonku Jurakić sa kojom je imao kćer Vesnu i sina Moiku.

⁷⁵¹ Eli Tauber, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 2014., str. 288.

Sinove:

David-Bokora rođenog 1870. u Derventi; oženio je Safiru (rođena 1870. u Derventi) sa kojom je 1889. dobio kćer Donnu, sina Levija, a 1890. sina Josefa.

Jozefa „Jusu” rođenog 1876. u Derventi; oženio je Suzanu Sultanu (rođena Hajon 1881. u Derventi) sa kojom je imao sina Levija i kćerke: Reginu (rođena 1906., udata za Jose/Ješu Kovo), Danicu (Danu), Ljubu (rođena 1895), Floru (rođena 1909, udata za Samuela Elazara) i Ernu (udata za Isaka Altarca)

Jakoba rođenog 1883. u Derventi; oženio je Rachelu (rođenu 1892 u Banja Luci) sa kojom je imao sina Levija (rođen 1910.) Preselivši se u Banja Luku 1918. otvara trgovinu manufakturne robe *Jakov L. Pezach*.

Avrama rođenog 1888. u Derventi; oženio je Rozu sa kojom je imao kćer Bukicu (rođena 1910.).

Isidora koji je oženio Ernu (rođenu Baruh) sa kojom je imao kćer Matildu.

Rafaela „Rafu” Pesah rođenog u Derventi; oženio je Stelu sa kojom je imao kćer Ernu (udata za Aleksandra Grinvalda). Rafa je umro 1939. godine.

Kćerke:

Floru rođenu 1885 u Derventi; udala se za Isidora Saloma sa kojim je imala sina Avrama.

Simhu rođenu u Derventi; udala se za Jusu Baruha. Imali su sinove: Davida (1894), Salamona (rođen 1905.) i Azriela (rođen 1912.) i kćerke: Lunci Lunu (rođena 1920.), Riku (rođena 1911.), Ernu i Floru (rođena 1918.).

Lauru rođenu u Derventi; udala se za Mauricio Altarca sa kojim je imala kćerku Ernu (ud. Sachs) i sinove Jakova i Majera(?), i

Rifku rođenu u Derventi; udala se za Daniela Samokovliju sa kojim je imala dva: sina Otta Levija i Elisha i kćerku Blanku (ud. Katana).

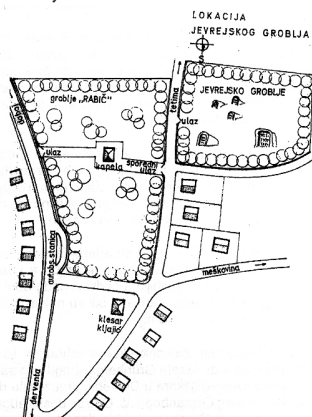
Ostalo je zabilježeno da je Rafael Pesah bio član tamburaškog orkestra u Derventi. Odlazeći 1894. za Sarajevo sa sobom je ponio nekoliko tamburica. U njegovom novom domu u Sarajevu sastajala se grupa mladića tamburaša koji su osnovali Tamburaško društvo „Lira”. „Lira” je okupljala sefardske Jevreje koji su njegovali svoju muzičku kulturu. U oktobru 1900-te godine formira se Jevrejsko pjevačko društvo „Lira” u Sarajevu u čijim se istoriografskim podacima navodi da je osnovano inicijativom Rafeala Pesaha 1894. godine.⁷⁵²

Derventa je ostala poznata po porodici Pesah, iako su se u nju doseljavale, zadržavale i emigrirale mnoge Jevrejske porodice tražeći za sebe i svoje porodice bolji život. Ilustracije radi navešćemo primjer porodice Rav Isaaca Kabilja rođenog 1870. godine u Jerusalemu. Tamo se oženio sa Sarom (rođenom 1872., djevojačkog prezimena Mandil) gdje im se 1892. godine rodio sin David i kćerka Sarifa (udala se za Davida Altarca, umrla u Beogradu 1940.), a 1895. sin Jose (oženio Zlatu Havilio, emigrirao u Argentinu gdje je i umro 1967.). Potom se Rav Isaac sa suprugom i djecom seli u Travnik. U Travniku dobijaju dvije kćerke Mirjam (udala se za Bernarda Krausa) i Vidu (rođenu 1905., udala se za Eskenazi Izraela). Nakon Travnika doseljavaju u

⁷⁵² Vojka Besarović-Džinić, Sarajevsko pjevačko društvo „Lira”. *Historijska traganja*, 2. Sarajevo, 2008., str. 95.

Derventu gdje im se 1911. rađa sin Levi. Najstariji sin David, oženivši se Blankom 1915. godine, dobija kćerke Deboru, Sarinu i Rifku, te sinove Jozefa i Samuila.⁷⁵³ Ovo je samo jedan od primjera kako su se jevrejske porodice raseljavale i razdvajale po cijelom svijetu.

Kao što je navedeno, dolaskom austro-ugarske vlasti u Derventu se doseljavaju i Aškenazi, evropski Jevreji. Od 1879., kada je bilo 30 Jevreja, broj se po popisu 1885. povećao na 129, da bi 1910. u Derventi bilo 136 Jevreja od kojih 76 Sefarda i 60 Aškenaza.⁷⁵⁴ Porastom članova, derventska Jevrejska zajednica od porodice Porobić otkupljuje zemljište (locirano iza postojećeg groblja na Rabiću) za potrebe groblja koje se aktiviralo 1884., a 1897. godine dobija svog rabina Ubimu Benjamina⁷⁵⁵, vjerskog učitelja za duhovni život Jevreja.

Lokacija Jevrejskog groblja
(Izvor: Derventa između dva svjetska rata)

Jevrejska sinagoga (Izvor: Bilten Most)

Za izgradnju sinagoge utrošeno je preko 12.000 kruna, koju je finansirala „takoreći nekolicina ljudi obilatim prilozima”. Osvećenje sinagoge, uz prisustvo rabina Saul Šterna iz Broda na Savi, održano je 21. juna 1909. godine.⁷⁵⁶ Izgrađena je u *polumaurskom* stilu sa „čelom” okrenutim prema Jerusalemu. Nad ulazom je, na sjevernoj strani bio okrugli otvor sa Davidovim štitom (zvijezdom). Iako nema detaljnijeg opisa unutrašnjosti, može se pretpostaviti na osnovu tipskih projekata, da je bila dekorisana drvenom ornamentikom. Uobičajeno je da se Sveta knjiga Tora u sinagogama čuva u ormaru, a za vrijeme bogoslužjenja u hramu, Tora je zauzimala centralno mjesto. Od obrednih predmeta bila je menora – svijećnjak sa sedam krakova koji simboliziraju vječnu svjetlost i vječni život. Derventski Jevreji su u hramu obavljali svoje vjerske molitve, obilježavali vjerske praznike, vjenčanja, rođenja, obrezivanje djece i svaki drugi značajniji događaj.

⁷⁵³ *Sto i jedna pokidana nit* – НИИ online (nin.co.rs) – Porodica Davida Kabilja preselila se u Prijedor. Debora Kabiljo udala se za Milana Ostojića i živjela u Beogradu. – Pristupljeno 15. 7. 2018.

⁷⁵⁴ Avram Pinto: *Jevreji Sarajeva i BiH*. Sarajevo, 1987., str. 16.; Popis stanovništva 1885. i 1910. godine.

⁷⁵⁵ *Bosanski glasnik*, 1898., str. 112.

⁷⁵⁶ *Sarajevski list*, 27. juna 1909., br. 77., str. 2.

Ali, u svojoj maloj zajednici su imali malih problema zbog razlika između Sefarda i Aškenaza. Osim jezičkih razlika, njihova raznolikost se ogledala i u određenim obredima i ritualima (drugačije vrijeme i način molitve, drugačija pozicija tore u sinagogi, konzumacija hrane u vrijeme jevrejskih praznika i dr.). Odmah po izgradnji sinagoge pokušavali su formirati svoju vjersku opštinu, ali bez nekog konkretnog dogovora sve do 4. maja 1914., kada su u hotelu Rajčević održali skupštinu i usvojili „Pravila izraelske bogoštovne općine”. Sefardi koji su imali većinu izborili su se da vjerski obred bude sefardski, ostavljajući mogućnost „naknadne promjene vjerskog obreda ukoliko to podrže $\frac{3}{4}$ članova opštine.⁷⁵⁷ Početak rata usporio je njihove aktivnosti. Da li u toku rata ili nakon njegovog završetka, Jevreji su formirali Cionističko udruženje, Omladinsko udruženje i imali svoju čitaonicu.⁷⁵⁸

Neposredno uz Sinagogu, desno od ulaza se nalazilo izvorište koje je narod zvao „Česma kod Tempła”. Gradske vlasti su ovaj izvor ozidale kamenim blokovima i postavile jednu lulu iz koje i dan-danas teče voda. Ova česma je u narodu ostala poznata kao „Templ”.

„Templ” – današnji izgled
(Izvor: fotografija V. Kovačević)

Derventski Jevreji su se uglavnom bavili trgovinom, pa su uspostavljali saradnju sa mnogim trgovcima u Austriji, Italiji, Njemačkoj... Kako su ekonomski postajali stabilniji, kupovali su parcele i na njima gradili svoje domove i poslovne zgrade.

Kao dobri trgovci, Jevreji su nastojali da njihovi proizvodi i roba budu kvalitetniji, a jeftiniji. Strpljivo bi slušali mušteriju koja bi, ukazujući na nedostatke, željela da se cjenka ali su oni svojom staloženošću, i rječitošću, trgovinu činili ugodnom znajući da

samo tako svojoj porodici mogu osigurati bezbrižnu budućnost. Za razliku od njih, Bošnjaci-muslimani nisu trpjeli cjenkanje a pogotovo kritiku. U trgovačkim poslovima prednjačili su već spomenuti Samuel i Aron Hajon od 1884., Jozef i Rafael Pesah od 1884., Levi D. Pesah od 1890., David Levija Pesah od 1892., Moritz Katz i njegov sin od 1914. Ignatz Katz⁷⁵⁹ i drugi, s malo manjim uspjehom.

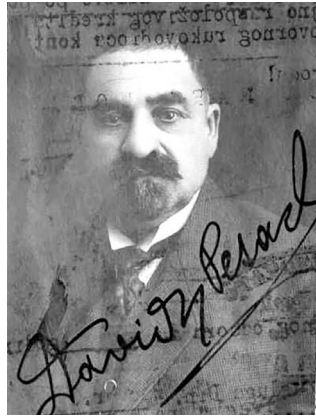
⁷⁵⁷ Stojanka N. Lužija, *Austro-ugarska i Jevreji u Bosni i Hercegovini (1878-1914)*. Beograd, 2021., str. 40.

⁷⁵⁸ Jevrejsku bogoštovnu opštinu su do Drugog svjetskog rata vodili David L. Pesah, Julius Ormoš, H. Levi Pesah, Moric Kabiljo, Cionističko udruženje Levi D. Pesah, sekretar Salamon Baruh, blagajnik Isidor L. Pesah; Sinagogu je vodio Aron Hajon, a rabini su bili Haim Alkalaj i Jakov Papo, a Omladinsko udruženje Fina Kohn.

⁷⁵⁹ Ignatz Katz rođen je u Derventi 1882. Oženio je Ettu rođ. Wortman sa kojom je 3. oktobra 1909. dobio kćer Juliju, 1917. kćer Nelly, 1922. sina Artura a 1923. sina Antuna. U drugom svjetskom ratu svi su stradali kao žrtve ustaškog terora. Sinovi Artur i Antun u Jadovnu 1941. godine.

Samuel Davida Hajon

David Levija Pesah

Ignatz Katz

(Izvor: Memoari na holokaust Jevreja Krajine)

Bavili su se i zanatstvom pa su imali ne mali broj zanatskih radnji: krojačke, obučarske, zlatarske, stolarske, bravarske, pa i radnju za kalupiranje fesova, koju je držao Levi Eskenazi (1911. imao registrovanu firmu). Levi D. Pesah imao je ugostiteljski objekat „Gostiona kod pošte” koju je iznajmljivao. Sastojala se od „2 salona za goste, 2 sobe za stanovanje, 1 kuhinje, 1 sobe za strance, 1 ljetnog salona i bašče” uz koju je imao kuglanu, ledaru i bunar.⁷⁶⁰

U želji za povratkom na sopstvenu zemlju, *jevrejska dijaspora* je osnovala *politički pokret „Cionizam”*, nazvan po imenu tvrđave Cion u starom Jerusalemu, simbolu države. Prvi svjetski cionistički kongres je održan 1897. godine čiji je cilj bio povratak u Izrael. Organizacija je radila na jačanju svijesti Jevreja o stvaranju svoje države i pri tome udružila sve svoje snage za pomoć u izgradnji jevrejskih naselja u Palestini. Svi Jevreji na svijetu društveno su se angažovali kroz cionistička društva, finansijski pomažući Cionistički pokret. Ubrzo su otvarali banke, preduzeća i počeli izdavati novine. U Zagrebu i Osijeku pokrenut je list *Židovska smotra za Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju i Bosnu i Hercegovinu*. Kroz ove listove, jevrejsko čitateljstvo se upoznavalo sa ciljevima pokreta, jevrejskom kulturom, predanjima...

Formiranjem „Židovskog narodnog fonda” 1901. preko Banke za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu dospjevala su sredstva za razne namjene. Najvažniji cilj je bio kupovina posjeda u Palestini, pa je formiran fond za radničke stanove. Na tim posjedima Jevreji u Palestini su za svoje obitelji gradili kuće, čime im je donekle bila obezbijedena egzistencija. Osnovani su fondovi za jevrejske škole i tečaj jevrejskog jezika u Palestini, fond za izdavanje novina itd. Tako su Jevreji, prilikom darivanja mogli da naznače za šta žele da se njihova sredstva utroše. Isto tako, mogli su da šalju priloge za „maslinovo drvo”, što je značilo da ta sredstva treba da se upotrijebe za pošumljavanje zemlje maslinovim (svetim) drvetom. Putem svojih novina pozivali su sve da budu „*vjerni svom narodu*” i daju svoj prilog. Za svoj slogan upotrijebili su naziv svoje drevne valute šekel „*Šekel, je izjava pristajanja uz cionizam, uz židovski narod. – Židovi dohrlite svi, i platite šekel.*”⁷⁶¹

⁷⁶⁰ *Sarajevski list*, 8. novembra 1891.

⁷⁶¹ *Židov (Hajhudi)*, 1. lipanj 1918., II/11., str. 3-4

Prikupljanje dobrovoljnih priloga bilo je konstantno kroz otvorene kasice zvane „škrabica”. Rahela Gaon je na jednom vjenčanu prikupila 190 kruna.⁷⁶² Svaki dobročinitelj je uredno zabilježen, a njihova imena sa iznosima objavljivana su u novinama „Židov”, a to su:⁷⁶³

Alkalaj Ax. Isak
 Altarac: Aron rabin, H. Salamon i S. Matilda
 Baruh: Azriel, David, Erna, Josef, Rikica, Salamon, Sara, Sarina i Simha
 Buchalter: Jakob i Salamon
 Dr. Goldhagen
 Eskenazi: Bunača, Estera, Levi, Rachela i Mošo
 Gaon: Blanka, Bumi, Dona, Estera, Haim i Rachela
 Grünberg Jozef
 Hajon: Aron, S. Rifka i Samuel
 Hartenstein H.
 Hirschenblum M.
 Kabiljo: Jozef i Safira
 Mayer dr Elias
 Pesah: D. Josef, D. Levi, Hadži Josef, Isidor, Juda, Klara, L. David, Matilda, Sida, Blanka, D. Dona i Đintila
 Rubinstein: Alired, Rubinstein F., Rubinstein G. i Rubinstein H.; te
 Romano Albert, Salom Albert, Strassberger A., Sussman Aleksandar i Zambiško Juno.

Svoje simpatije i želju da pomognu Jevrejima izražavali su i Dervenčani drugih vjeroispovijesti: Vojo Mastić, Anton Jelić, Alija i Began Beganović, Zajko Hidanović, Rasim Dervišagić, (H)Alil (H)Alilović, Ilija Bilić, Marko Martić, Amalija Kischenblum, Jakob Krijan, Memić, Pjeranović, Dujaković, Predanović, Strinić, Mujo Avdagić i drugi⁷⁶⁴.

Purim je najveseliji jevrejski praznik koji se slavi u mjesecu martu. Slavila se pobjeda slobode i spašavanje Jevreja „od istrebljenja”. To je dan kada se dariva rodbina, prijatelji, djeca i sirotinja a na samoj zabavi uz bogato pripremljenu purimsku večeru vladalo bi dobro raspoloženje. Bio je to dan kada se sviralo, pjevalo, igralo, ali i skupljala pomoć za siromašne. David L. Pesah je 1918. godine u svojoj kući slavio Purim, na večeri se okupila rodbina, prijatelji i komšiluk. Sarina Baruh i Rahela Gaon iskoristile su ovu priliku da od gostiju prikupe dobrovoljne priloge za Nacionalni fond u iznosu od 2.136 K namijenjenih Koloniji Členov (cionistički vođa).

Među derventskim Jevrejima u iskazivanju pomoći povratnicima u Palestinu svojim dobrovoljnim priložima ili akcijama na prikupljanju dobrovoljnih priloga najaktivnija je bila tada 72-godišnja Sara Baruh.

⁷⁶² Ibidem, 17. rujna 1918., II/18., str. 6

⁷⁶³ Ibidem, 15. ožujak 1918., II/6., str. 4; 1. listopada 1918., II/19, str. 4-5; 23. prosinca 1918., I/25, str. 7; 17. studenog 1918., II/22, str. 8; 20. kolovoza 1919., II/31, str. 8.

⁷⁶⁴ Ibidem, 1. lipanj 1918., II/11, str. 3-4; 17. studenog 1918., II/22, str. 8.

Tužnim srcem javljamo svim prijateljima i znancima, da nam je naša premila majka, sestra, punica, baka i prabaka

SARA BARUH rođj. MEVORAH

(EFENDINICA)

dne 5. novembra ove godine u svojoj osamdesetpetoj godini života blago u Gospodu preminula.

Josef Baruh Blanka Hason Maza'fa Atijas djeca	Jakob Mevorah brat	Bulisa Atijas Ester Levi Rahela Atijas sestre	Avram Atijas zet Simha Baruh snaha
---	------------------------------	---	---

Mnogobrojna unučad i praunučad.

Derventa, 5. novembra 1926.

Osmrtnica (Izvor: Židov, 1926.)

Neposredno po završetku Prvog svjetskog rata derventska jevrejska omladina je osnovala svoj klub koji je brojao 60 članova. U mjesni odbor su izabrani: Levi D. Pesah za predsjednika, Sandor Strassberger za potpredsjednika, Hartenstein Makso za tajnika, Jakob Gaon za blagajnika, a odbornice su bile gđa Rubinstein i gđa Sarina Baruh.⁷⁶⁵

URBANIZAM (arhitektura grada) – Arhitektonski identitet grada počeo se postepeno mijenjati novim načinom izgradnje objekata po uzoru na evropski stil. Vlast je gradila javne objekte poput željezničke stanice, konaka/opštine, škole, bolnice, kasarne... vodeći računa o praćenju građevinske linije i ravnim gradskim ulicama. U velikoj mjeri karakteristike grada su se mijenjale i izgradnjom individualnih objekata. Ekonomski dobrostojeće zanatlije i trgovci gradili su stambeno-poslovne objekte. Prizemlje im je služilo kao javni prostor, a na spratu su živjeli, sa strogo odvojenim ulazima.

Pojačana građevinska djelatnost, pod uticajem austrougarske, podstakla je poduzetnike da na području Dervente otpočnu sa izradom građevinskog materijala. Prvi poznati proizvođači cigle 1915. bili su Pesach S. David i Šehović Ahmet ali i drugi jer je u cijeloj BiH „najviše ciglana bilo u gradu Sarajevu, te u kotarevima Gradačac i Derventa“⁷⁶⁶.

Prije 1903. izgrađena je zgrada pošte na Harmanu, a 1911. godine otvoren je i poštanski ured u Bosanskom Dubočcu.

U nastojanjima Austro-Ugarske Monarhije da Bosnu i Hercegovinu što više približi Beču, izgrađena je telefonska mreža preko Bosanskog i Slavenskog Broda u koju je Derventa uključena 1910. godine. Do 1913. Derventa je imala 22 telefonska pretplatnika.

⁷⁶⁵ Židovska svijest, 21. februara 1919., br. 17, strana 3.

⁷⁶⁶ Mustafa Imamović, Gradačac i njegov kotar kao administrativno i privredno područje. *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LI, 2008., str. 267.

Na staroj razglednici Dervente vidljiv je stambeno-poslovni objekat sa natpisom „Trgovina M. Štern“, a vidljivo je da je u prizemlju objekta bila i trgovina Moritza Katza, koji je osim trgovine mješovite robe držao i trgovinu ženske odjeće.

(Izvor: derventskim-korzom.blogspot.com)

Objavljena fotografija iz zbirke Esada Alibegovića prikazuje prvu dvospratnu kuću sagrađenu 1900-te godine o kojoj sam autor fotografije kaže da je „Prvu dvospratnu građevinu podigao (je) Atifaga Kapić, i ona je, za ono vrijeme, predstavljala zaista impozantno i veoma lijepo, ali i skupo zdanje.” Kuća je bila pozicionirana na mjestu nekadašnjeg Doma penzionera u I kvartu.

(Izvor: *Derventski list*)

No, bez obzira na miješanje evropske sa autohtonom bosanskom arhitekturom, mahale su ostale zaokružene cjeline, a grad je zadržao karakter orijentalne čaršije.

Donja čaršija (Izvor: www.delcampe.net)

ZAPISI O VREMENU I LJUDIMA DERVENTSKOG KRAJA autorice Violete Kovačević predstavljaju specifično arheološki hijatusnu monografiju isječaka teksta. Ispisima knjiga prezentira sociološki ogled o petstogodišnjem kontinuitetu i egzistiranju života '*unutarnje autarhično-autohtone samosvjesno-rodoslovno uspostavljene društvene zajednice*'; i evidentira historiografski kôd *otkrilja* procesuiranje nastanjivanja i život u Staroj Bosni Otomanske i Austro-Ugarske uprave i kulturnim uplivima na Derventski Kraj – zorno zapostavlja njena idiomaska Središnjica (jugozapadni Haemus-Balkan) – Ivanjsko polje – *tih*o idilično i *bujno* – često nasilno preoblikovano tuđinskim duhom i moći vlašću njihovim kulturama.

Vrijednost *estrahirane* arheologije riječi je historiografski zasjenjen *aekstrakt-dokumenat* zapažen refleksijom ispisa da pojasni, ako *rashermetizira aestraktnim* dokumentom, i da reartikulira status idiličnog duha krajišta bio bi predupređen, ne naučno historijski indogeno-vernakularan, već usmjeren fenomen etniciteta u vremenu i saradnjom s idiomski etičkim kôdovima Kraja. Metodološku konsekvantnost i supstancionalno *Zapisima* čini okosnicu *potki-istina-riječu* kompetentno historiografsku sliku derventskog Kraja. Ovaj uradak *duhom nakane* je dostigao autoritet *objektiviteta* i približio *istinu o genius lociu* i *duhu zajedništva Krajišta* koje je odnedavno zapostavljeno, a Latini bi rekli: *Fatti non foste a viver come bruti, ma per seguiz virtue e conoscenza!* (Velike stvari će proizaći iz tog truda, mada nećemo doživjeti da uživamo u njima!)

Prof. dr. Muhamed Hamidović

Porijeklom iz Dervente, s dugogodišnjim stažom u Sarajevu, Violeta Kovačević je svom rodnom gradu i sugrađanima posvetila knjigu (... obiman i nesvakidašnji, nadasve zanimljiv rukopis) pod naslovom: ZAPISI O VREMENU I LJUDIMA DERVENTSKOG KRAJA, u kojoj su sakupljeni i čitaocima prezentirani dokumenti i podaci objavljeni o Derventi, a koji se odnose na osmanski i austrougarski period, u dugom vremenskom rasponu od sredine petnaestog stoljeća i pada Bosne 1463., do kraja Prvog svjetskog rata (1918.) i propasti Austro-Ugarske Monarhije u dvadesetom stoljeću.

U svojoj višegodišnjoj, temeljitoj potrazi za svime što je tokom nekoliko stoljeća zapisano i objavljeno o Derventi, V. Kovačević je koristila impozantan broj bibliografskih jedinica – arhivske dokumente, putopise, novinske članke, radove historičara i drugih znanstvenika objavljene u znanstvenim časopisima ili posebnim izdanjima, ne samo u Bosni i Hercegovini, nego i u zemljama ex Jugoslavije, Europe i Turske, Sve to je pretočila u knjigu koncipiranu u dva dijela s više tematskih poglavlja, pri čemu je izbjegavala lične komentare gdje god je to bilo moguće, s ciljem da postigne što veću objektivnost.

Marica Popić-Filipović,
prof. etnologije i ruskog jezika